

УДК 37.378

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-106-2-107-115>

УКРАЇНСЬКИЙ ПАТРІОТИЗМ: МОРАЛЬНІ РЕФЛЕКСІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

О. П. Лучанінова

ORCID 0000-0001-8336-9273

У статті обґрунтовано силу українського патріотизму як духовного й політичного явища. Автор представляє третю статтю, яка є продовженням цієї теми щодо поглиблення поняття «патріотизм», а також рефлексії щодо війни, місця й ролі українців на теренах війни, осмислення духовних цінностей тощо. Війна руйнує матеріальний світ, але гартує душі людей, мобілізує духовні ресурси. Патріотизм нині сприймається в тандемі з національною ідеєю, бо ця ідея є певною системою організації суспільства.

Метою статті є розкрити національно-громадянське спрямування патріотизму українського народу та роль рефлексії в розумінні цього феномена в умовах війни.

Спрямовано увагу на семантичні складові поняття «патріотизм» – любов, відданість, повага, пристрасть, піднесення, сміливість, бажання, – та наведено приклади. У вишиванці – патріотична пристрасть й піднесення, бо вона як символ самоідентифікації, спосіб самовираження власної свободи та символ непокори; мурали – як духовна зброя української нескореності, свободи, солідарності. По-новому, яскраво й з любов'ю сприймається українська мова й ставлення людей до неї: мова сприймається як символ, багатство нації, відмінна духовна ознака.

Осмислено рефлексію як глибоке емоційне відчуття сили дієвого патріотизму: це війна за душі людей, а духовність допомагає нам відчувати, наскільки люди залишилися чутливими до болю інших людей, до втрат, смерті, і головне – наскільки вони духовно вище ворога.

Теоретично розкрито тезу, що моральність є духовним підмурком патріотизму, а патріотизм – практичним втіленням прояву любові до країни. Патріотизм виступає як показник духовності як особистості, так і народу.

Практично показано, що статтю можна використовувати у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, диспутів чи дискусій про український патріотизм в умовах війни.

Ключові слова: український патріотизм, рефлексія, феномен патріотизму, духовна зброя, мурали.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Патріотизм народився на теренах нашої праукраїнської землі, ментально передавався на підсвідомості через покоління, наповнюючи силою своїх патріотів у часи скрути. Патріотизм є стійким, перевіреним часом і діями духовним явищем і політичним принципом. Складових патріотизму багато, але в Україні в умовах воєнного часу людина-патріот розкрилася до духовних висот. І яскраво виокремився сильний бік – дієвий патріотизм простих людей, які, маючи національну гордість, встали на захист демократичних підвалин держави, її сакральних цінностей, у центрі яких стоїть Людина як найвища цінність. Патріотизм виступає як показник духовності як особистості, так і народу (Лучанінова, 2022).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Війна нас трішки структурувала, вона мобілізувала духовні ресурси і матеріальні. Г. Сазоненко (2020, с. 2) у «Концепції громадянина III тисячоліття» наголошує, що сьогодні перед урядом і суспільством стоїть головне питання – «виховання свідомих громадян України, для яких «народ і держава» – єдині, а «правильне виховання» полягає в цілеспрямованому формуванні української нації, яка знає своє коріння, свою історію, культуру, цінує й береже свою рідну українську мову».

На державному рівні прийнято низку указів: «Про вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні» (указ Президента України від 25 лют. 2015 р. № 69), «Про День Гідності та Свободи» (указ Президента України від 13 листоп. 2014 р. № 872), «Про День захисника України» (указ Президента України від 14 жовт. 2014 р. № 806), «Про День Національної гвардії України» (указ Президента України від 18 берез. 2015 р. № 148), «Про День Соборності України» (указ Президента України від 13 листоп. 2014 р. № 871), «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» (указ Президента України від 13 жовт. 2015 р. № 580/2015 та ін. (Національно-патріотичне виховання в Україні, 2019). Подані вище документи свідчать про увагу держави до патріотичного виховання в незалежній Україні.

У своїх працях науковці розглядають: феномен патріотизму як цілісну категорію (В. Андрущенко, О. Базалук, І. Бех), його різнобічні теоретико-методологічні аспекти (В. Вашкевич, О. Гомілко, Д. Дзвінчук, М. Михальченко), соціально-філософське дослідження патріотизму сучасного українського суспільства (Н. Волошина), виховання духовних цінностей й патріотизму (К. Журба, О. Лучанінова, Н. Скотна, Г. Шевченко, К. Чорна) та ін.

Нині, як ніколи, важливі архетипи українського народу: рідна домівка, земля; український патріотизм сягає моральних глибин звитяги княжої доби, козацтва, філософії Г. Сковороди, кордоцентризму П. Юркевича, виховного ідеалу Г. Ващенко, гармонійного розвитку особистості В. Сухомлинського.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Нині український патріотизм не є проблемою щодо його формування, навпаки є багато прикладів дієвого патріотизму не тільки на фронті, а й в тилу. Треба, безперечно, проаналізувати рефлексійний характер патріотизму: люди замислюються: для чого й чому війна саме на теренах української землі; чому забирає найкращих; як відбудувати міста, як гоїти душевні рани; як найкраще вибудувати собор пам'яті, щоб навіки закарбувати горе, любов до тих, хто віддав своє життя, адже зрозуміло, що це треба живим. Що тут найважливіше: підштовхнути себе до змін чи молитися (адже молитва це не просто слова). Духовність допомагає віднайти цю гармонію, «упорядкувати своє життя». Зважаючи на останні події в країні, у педагогіці назріло питання свідомої рефлексії щодо дієвого патріотизму українців, феномену патріотизму в умовах війни. Наведені вище документи й праці науковці допоможуть нам з'ясувати це питання.

Мета статті – розкрити національно-громадянське спрямування патріотизму українського народу та роль рефлексії в розумінні цього феномена в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Патріотизм як інтегруюча основа відродження духовних цінностей українського народу сьогодні на практиці показує свої глибинні витоки. Завдяки рефлексії можна психологічно й емоційніше відчутти силу дієвого патріотизму українського народу, студентської молоді зокрема, який в умовах воєнного стану придбав риси національно-громадянського патріотизму.

На думку капелана А. Зелінського (2023), «війна змушує людину задуматися над тим, де є Бог, коли довкола стільки насилля»; війна – це час величезних втрат, але це шанс і час для великих можливостей духовного зростання; війна показує нам правду про нас, хто ми є насправді. Війна об'являє, скільки в нас є людяності. Дійсно, це війна за душі людей, а духовність допомагає нам відчутти, наскільки ми залишилися чутливими до болю інших людей, до втрат, смерті, і головне – наскільки ми духовно вище ворога.

Значимо важливість рефлексії в розумінні феномена українського патріотизму в умовах війни. Маємо на увазі рефлексію особистого та суспільного досвіду та розвиток відчуття власної країни. Ми підтримуємо

думку Н. Павлишин (2022), що в української людини за час війни сформувався внутрішній стрижень, вона навчилася проходити через усі складнощі обставин, оцінювати ризики і брати на себе усю повноту відповідальності. Є тисячі прикладів серед молодих людей, студентів, які навчилися самостійно обирати свій шлях, усвідомлюючи власні здібності й можливості, щоб опанувати потрібні навички й обрати роль, для якої найбільш пристосовані.

К. Близнюк (2019), досліджуючи загальне лексико-семантичне поле поняття «патріотизм», називає такі його поля: любов, відданість, повага, пристрасть, піднесення, сміливість, бажання. Уважаємо, що волонтерський рух як спільна справа, яка об'єднує, є одним із проявів такого поля – бажання допомогти тим, хто страждає чи воює.

Прикладами патріотичної пристасті й піднесення є вишиванка як символ самоідентифікації, спосіб самовираження власної свободи та символ непокори. А ще набула широкої популярності духовна зброя української нескореності, свободи, солідарності – це мурали.

Потужні мурали демонструють незламність українців і нагадують, що ми боремося за загальнолюдські цінності. Мурал із символом миру – голубом (Німеччина), дитина, яка прикриває іграшки жовто-блакитним прапором (Чехія), око людини, яка бачить вибухи у Києві (Велика Британія), жінка в синьо-жовтій гамі із квітами й символами миру; жовтий голуб з оливковою гілкою на блакитному тлі у формі Тризуба (Польща), дівчинка як нагадування про людські втрати у війні, яка триває в Україні (Франція), мурал з Оленою Курило, вихователькою дитячого садочка з міста Чугуїв (Португалія); Україна в образі жінки (Рівне, Україна) (17+ крутих стінописів з різних міст світу та України з теми війни, 2023). Відомо, що в Бахмуті обвалилися будинки з муралами «Громада щасливих людей» – матір з дочкою на руках і батько з сином, який запускає літак, – які були подаровані ще у 2020 році до Дня міста. Але нові мурали постійно з'являються: у Києві відкрито мурал «запорізькому меснику» нацгвардійцю Роману Голомбі, який майстерно збиває ворожі цілі – суперлітаки. Ці мурали є практичним втіленням рефлексії людей усього світу щодо мужності українців, трагедії втрат і горя; це підтримка світу, через яку ворог шаленіє й стає безсилим. Увесь світ обеззброює ворога: милосердя й розуміння цінності людського життя, особливо дитячого, проходить головною думкою через всі мурали.

Наступним проявом патріотизму в умовах війни є потужний сплеск широкій любові до мови, якої в останні роки до пандемії не цуралися, але й не поспішати використовувати у повсякденному житті. Варто замислитися на фактом: країни, які бережуть й розвивають рідну (державну) мову, мають достатню кількість інститутів із вивчення мови (наприклад, в Японії їх

близько ста), в Україні, на жаль, один. Мова – важливий чинник, бо мовними категоріями ми можемо бажати миру, життя, любові, формувати суспільно-політичну думку в державі й міжнародному середовищі.

Український патріотизм пов'язаний з мотивами, які спрямовують особистість на певні дії та поведінку; психофізіологічні особливості, які визначають відповідні реакції на певну ситуацію, інформацію тощо; як наголошує Спенсер (Spencer, 2009), займає чільне місце в Я-концепції, яка передбачає наявність ціннісних орієнтації на виконання певної діяльності або поведінки тощо (Competence at Work, p. 11). Завдяки патріотизму (Лучанінова, 2022, с. 71) духовне становлення студентів в умовах воєнного стану відбувається природньо, через великі й малі корисні справи, вчинки, активність у суспільному житті, усвідомлення причетності до України.

Поняття «патріотизм» має соціальне забарвлення, бо проявляється на рівні особистості: люди за роки незалежності України відчули себе вільними громадянами й готові на жертви і подвиги в ім'я інтересів своєї землі. Це сила латентної дії, переконання, моральний принцип, духовна сила людини, які проявляються в любові, пристрасті, відданості, піднесенні, повазі. Війна спрацювала як лакмус: пересічна людина й не здогадувалася, на що вона здатна у хвилини небезпеки й загрози власному життю й цілої країни.

Як зазначає О. Абрамчук (2008, с. 15), поняття «патріотизм» відчуває на собі корективи часом, історичними та соціальними умовами, має конкретно-історичний національний зміст, характер та форми виявлення. Патріотизм як явище соціально-історичне у різні епохи має різний соціальний і класовий зміст.

Моральне значення патріотизму визначається тим, що він є однією з форм супідрядності особистих і суспільних інтересів, єднання людини і батьківщини. Вияви такого єднання показові під час історичних потрясінь, коли загострюються патріотичні почуття мас (там само).

Таким потрясінням 21 століття є війна на теренах України. На думку І. Беха (2014, с. 24), патріотизм – найважливіший компонент індивідуального та суспільного життя. І це не гасло, а реальна поведінка і вчинок людини, для якої Батьківщина, родина, держава, люди – цінності найвищого гатунку. Під час цієї війни ми бачимо, що люди ставлять ці цінності вище власного життя. Це і є дієвий патріотизм як визначна риса повсякденного патріотизму.

Моральність є духовним підмурком патріотизму, а патріотизм – практичним втіленням прояву любові до країни. Патріотизм доводить приналежність людини певному суспільству як соціального організму; «патріотизм» із площини моральної переходить у площину політичну і стає монополією національної держави та інструментом просування тієї чи іншої ідеології.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, патріотизм українського народу має яскраво виражене національно-громадянське спрямування. Рефлексія щодо розуміння цього феномена в умовах війни показала, що патріотизм осмислюється як дослідниками, так і пересічними громадянами в умовах війни через любов до Батьківщини, здатність проявляти патріотизм у діях та вчинках, через усвідомлення патріотизму як найвищої цінності. Людині, яка була вихована на ідеї моральної свободи особистості, поваги до її прав і свобод, виховання причетності до своєї Вітчизни, народу, є що захищати. Ми маємо не одне молоде покоління українських патріотів, вихованих на теренах незалежної України. Патріотизм нині сприймається в тандемі з національною ідеєю, бо ця ідея є певною системою організації суспільства, що дає людині відчуття справедливості, гармонії, захищеності, можливості здійснити омріяне. Таке суспільство варто захищати. Патріотизм об'єднує людей на полях війни, в тилу, в серцях однодумців. Національна ідея нарешті почала єднати через етику солідарності, спільні цінності на засадах свободи і права.

Про феномен українського патріотизму будуть написані дисертаційні дослідження, на скрижальях історії будуть вкарбовані імена найкращих пристрасних воїнів-захисників.

Література

1. Абрамчук О. В., Фіцула М. М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів. Монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. 147 с.
2. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України (програмно-правовий аспект). Київ, 2014. 48 с.
3. Близнюк К. Лексико-семантичне поле «патріотизм» в українській, англійській і польській мовах. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2019. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b38a77ce-7d0c-4903-a098-cbe43e5992c2> (дата звернення: 06.06.2023)
4. Зелінський А. 5 тез «про духовність на час війни» від військового капелана зі Львова. URL: <https://starylev.com.ua/news/5-tez-pro-duhovnist-na-chas-viyny-vid-viyskovogo-kapelana-zi-lvova> (дата звернення: 13.05.2023)
5. Національно-патріотичне виховання в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [упоряд.: Страйгородська Л. І., Пономаренко Л. О., Тарнавська С. В. та ін. ; наук. ред. Березівська Л. Д.; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. Київ : [б. в.], 2019. 368 с.
6. Павлишин Н., Колос О. Війна - це час великих можливостей для духовного зростання. URL: <https://dyvensvit.org/testimony/1038937/> (дата звернення: 13.05.2023)

7. Сазоненко Г., Стрілько В. Концепція національно-патріотичного виховання «Громадянин України III тисячоліття», 2015. URL: https://don.kyivcity.gov.ua/done_img/f/patriotvih.pdf (дата звернення: 05.06.2023)
8. 17+ крутих стінописів з різних міст світу та України з теми війни, 2023. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5452-17-krutykh-stinopysiv-z-riznykh-mist-svitu-ta-ukrainy-z-temy-viiny> (дата звернення: 16.05.2023)
9. Лучанінова О. П. Патріотизм в умовах воєнного стану: духовне становлення студентства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2022. 2 (104). С. 64-74.
10. Competence at Work. Model for Superior Performance by Signe M. Spencer, Lyle M. Spencer "Hippo Publishing Ltd.", 2009.

References

1. Abramchuk, O. V., Fitsula, M. M. (2008). Patriotychne vykhovannia studentiv vyshchychk tekhnichnykh navchalnykh zakladiv. Monohrafiia. Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinnytsia [Patriotic education of students of higher technical educational institutions]. Monograph. Vinnytsia: Universum-Vinnytsia (ukr).
2. Bekh, I. D., Chorna, K. I. (2014). National idea in the formation of a citizen-patriot of Ukraine (program and legal aspect) [National idea in the formation of a citizen-patriot of Ukraine (program and legal aspect)]. Kyiv (ukr).
3. Blyzniuk, K. (2019). Leksyko-semantychne pole «patriotyzm» v ukrainskii, anhliiskii i polskii movakh [Lexical and semantic field of «patriotism» in Ukrainian, English and Polish]. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata filolohichnykh nauk zi spetsialnosti 10.02.17 – porivnialno-istorychne i typolohichne movoznavstvo. Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stusa. Vinnytsia. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b38a77ce-7d0c-4903-a098-cbe43e5992c2> (date of appeal: 06.06.2023) (ukr).
4. Zelinskyi, A. (2023). 5 tez «pro dukhovnist na chas viiny» vid viiskovoho kapelana zi Lvova [5 theses "on spirituality during the war" from a military chaplain from Lviv]. Retrieved from: <https://starylev.com.ua/news/5-tez-pro-duhovnist-na-chas-viiny-vid-viyskovogo-kapelana-zi-lvova> (date of appeal: 13.05.2023) (ukr).
5. Natsionalno-patriotychno vykhovannia v Ukraini : nauk.-dopom. bibliohr. pokazhch (2019). [National-patriotic education in Ukraine: scientific and supplementary bibliographic index / NAPS of Ukraine, V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine]. / NAPN Ukrainy, DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho ; [uporiad.: Straihorodska L. I., Ponomarenko L. O., Tarnavska S. V. ta in. ; nauk. red. Berezivska L. D. ; bibliohr. red. Ponomarenko L. O.]. Kyiv : [b. v.] (ukr).
6. Pavlyshyn, N., Kolos, O. (2023). Viina - tse chas velykykh mozhlyvostei dlia dukhovnoho zrostantia [War is a time of great opportunities for spiritual growth]. Retrieved from: <https://dyvensvit.org/testimony/1038937/> (date of appeal: 13.05.2023) (ukr).
7. Sazonenko, H., Strilko, V. (2015). Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia «Hromadianyn Ukrainy III tysiacholittia» [The concept of national-

- patriotic education «Citizen of Ukraine of the III millennium»]. Retrieved from: https://don.kyivcity.gov.ua/done_img/f/patriotvih.pdf (date of appeal: 05.06.2023) (ukr).
8. 17+ krutykh stinopysiv z riznykh mist svitu ta Ukrainy z temy viiny (2023). [17+ cool murals from different cities of the world and Ukraine on the topic of war]. Retrieved from: <https://osvitanova.com.ua/posts/5452-17-krutykh-stinopysiv-z-riznykh-mist-svitu-ta-ukrainy-z-temy-viiny> (date of appeal: 16.05.2023) (ukr).
 9. Luchaninova, O. P. (2022). Patriotyzm v umovakh voiennoho stanu: dukhovne stanovlennia studentstva [Patriotism under martial law: spiritual formation of students]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. 2(104). S. 64-74 (ukr).
 10. Competence at Work. Model for Superior Performance by Signe M. Spencer, Lyle M. Spencer (2009). "Hippo Publishing Ltd." (eng).

UKRAINIAN PATRIOTISM: MORAL REFLECTIONS IN THE CONDITIONS OF WAR

O. P. Luchaninova

The article substantiates the strength of Ukrainian patriotism as a spiritual and political phenomenon. The author reveals the national and civic orientation of the patriotism of the Ukrainian people and the role of reflection in understanding this phenomenon in times of war. This is the third article that continues this theme of deepening the concept of «patriotism» and reflection on the war, the place and role of Ukrainians in the war, the comprehension of spiritual values, etc. War destroys the material world, but it hardens people's souls and mobilizes spiritual resources. Patriotism is now perceived in tandem with the national idea, because this idea is a certain system of social organization.

The purpose of the article is to reveal the national and civic orientation of the patriotism of the Ukrainian people and the role of reflection in understanding this phenomenon in times of war.

Attention is focused on the semantic components of the concept of «patriotism» - love, devotion, respect, passion, exaltation, courage, desire - and examples are given. The embroidered shirt contains patriotic passion and exaltation as a symbol of self-identification, a way of expressing one's own freedom, and a symbol of defiance; murals as a spiritual weapon of Ukrainian rebellion, freedom, and solidarity. The Ukrainian language and people's attitudes toward it are perceived in a new, vivid, and loving way: the language is perceived as a symbol, the nation's wealth, and a distinctive spiritual feature

Reflection is understood as a deep emotional feeling of the power of effective patriotism (this is a continuation of previous articles): this is a war for the souls of people, and spirituality helps us to feel how sensitive we remain to the pain of others, to loss, death, and most importantly, how spiritually we are above the enemy.

The thesis is that morality is the spiritual foundation of patriotism, and patriotism is the practical embodiment of love for the country. Patriotism is an indicator of the spirituality of both the individual and the nation.

It is practically shown that the article can be used in the process of studying humanities, debates or discussions about Ukrainian patriotism in times of war.

Key words: *Ukrainian patriotism, reflection, phenomenon of patriotism, spiritual weapons, murals.*

Лучанинова Ольга Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інженерної педагогіки Українського державного університету науки і технологій (ННІ «Інститут промислових і бізнес технологій») (м. Дніпро, Україна). E-mail: 2017olgapetrovna@gmail.com

Luchaninova Olha Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Engineering Pedagogy of Ukrainian State University of Science and Technology (Educational and Scientific Institute «Institute of Industrial and Business Technologies») (Dnipro, Ukraine). E-mail: 2017olgapetrovna@gmail.com